

je u stanju povišenih nacionalnih emocija tako reći neosetan), pa da se društveno-istorijski interes radničke klase podvede konačno i bez ostatka pod fetišizirani apsolutizirani nacionalni interes« (str. 160). Zato Pašić kao rješenje navodi ustavne promjene — samoupravno rješavanje nacionalnog pitanja u društveno-političkim zajednicama, a posebno u federaciji.

Peto poglavlje jest rasprava o suvremenom rješavanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji prevladavanjem klasičnog federalizma, konceptom društveno-političke zajednice nužno se mijenjaju u međusobnim odnosima, koje jedna višenacionalna zajednica mora urediti. Zato autor i ovdje upozorava na ustavna rješenja odnosa u federaciji, kojima je federalizam postavljen tako da negira centralistički a istodobno i liberalistički odnos među nacijama u federaciji. Takav federalizam jedino akceptira samoupravno ovladavanje viškom rada, koje je temelj razotuđenja političke moći a time i temelj jednakosti nacija i samoupravnog uređivanja međunacionalnih odnosa.

Ivan Cifrić

Petar Marković

MIGRACIJE I PROMENE AGRARNE STRUKTURE

Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta, Zagreb 1974, 126 stranica (Biblioteka sociologije sela)

Ovo je dosad četvrto objavljeno djelo u »Biblioteci sociologije sela«. U nas veoma aktualno pitanje migracija i njihove važnosti za promjenu agrarne strukture obrađeno je na 126 stranica, uz brojne tabele, kartograme i grafikone te uz popis literature.

U *Predgovoru* autor ističe važnost prostorne i profesionalne pokretljivosti za promjenu društvenih struktura, posebno agrarnih. »Migracije ubrzavaju diferenciranje seljaštva, koje u fazi raspadanja naturalne proizvodnje u osnovi predstavlja skup društveno-ekonomskih protivurečnosti u selu. Sa stanovišta celokupnog privrednog i društvenog razvoja, pokretljivost poljoprivrednog stanovništva označava prevazilaženje autarhije seljaštva i njegovog sve šireg uključivanja u društvenu podelu rada«. I

dalje, »... Implikacije pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva višestruke su u mnogim sektorima privredne i društvene aktivnosti. One su naročito značajne u zemljama u kojima se proces industrijalizacije odvija ubrzano, kao što je npr. slučaj s našom zemljom.«

Uvod uz posebne izvratke iz Lenjinova pisanja u agraru, naglašava da se upravo preseljavanjem iz poljoprivrede kao zanimanja u nepoljoprivredne djelatnosti stvara transformacija sela i poljoprivrede. »To je najznačajniji faktor koji stvara uslove za menjanje agrarne strukture, jer direktno ili indirektno uslovljava promene u tehnologiji proizvodnje i načinu života poljoprivrednog stanovništva; on utiče da oni koji odlaze iz poljoprivrede napuštaju delove zemljišta svojih gazdinstava i prodaju zemlju društvenom sektoru (podruštvljavanje sredstava — zemlje); on uslovljava jačanje proizvodno-kooperativne saradnje individualnih i društvenih gazdinstava (podruštvljavanje proizvodnje); nadalje, on značajno deluje na prevazilaženje kulturne i tehničke zaostalosti sela i niza drugih značajnih pojava celokupnog društveno-ekonomskog života poljoprivrednog stanovništva« (str. 13).

U odjeljku *Primenjene metode i izvori podataka* autor navodi da je kao jedinicu promatranja uzeo individualno poljoprivredno gospodarstvo (određeno prema definiciji službene statistike) kao proizvodno-ekonomsku kategoriju, te domaćinstvo vlasnika tog gospodarstva kao potrošačko socijalno-demografsku kategoriju. Osnovni izvori podataka bili su popisi poljoprivrede, popisi stanovništva i vitalna statistika.

Analiza ovih sekundarnih podataka podijeljena je u pet poglavlja. *Obim, faktori i rejoni pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva Jugoslavije* poglavlje je u kojemu autor ističe da je prostorna pokretljivost poslije 1945. obuhvatila više od 1/3 jugoslavenskog stanovništva. No ona nije tekla isključivo na relaciji selo—grad, nego su to pretežno bile interruralne migracije između emigracionih i imigracionih rajona.

U poglavlju *Oblici pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva Jugoslavije* autor daje svoju klasifikaciju migracija: 1. odlazak sa gospodarstva i sa sela (potpuna deagrarijacija), 2. stalno zapošljavanje u društvenom sektoru, uz ostajanje na posjedu (djelomična deagrarijacija), 3. sezonski rad izvan gospodarstva (povremene migracije u zemlji i u inozemstvu) i 4. migracije unutar

poljoprivrede (prostorna pokretljivost bez deagrarizacije).

Poglavlje *Neke implikacije pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva u Jugoslaviji* govori o stvaranju staračkih poljoprivrednih domaćinstava i domaćinstava bez omladine te obrađuje problematiku međuseljačkog zakupu i kupoprodaje zemlje, i socijalno-ekonomsku diferencijaciju gospodarstva u poljoprivredna, mješovita, nepoljoprivredna i staračka.

Četvrto poglavlje obrađuje *Tendencije pokretljivosti poljoprivrednog stanovništva Jugoslavije i promena u agrarnoj strukturi u narednom periodu*, i to u odlasku s gospodarstva i u zapošljavanju poljoprivrednika u društvenoj privredi uz ostajanje na posjedu, zatim tendencije smanjivanja apsolutnog broja poljoprivrednog stanovništva, porasta zemljišnih površina društvenog sektora poljoprivrede, te tendencije budućih promjena agrarne strukture i promjena u proizvodnji individualnih gospodarstva.

U *Zaključnom razmatranju* autor ističe da emigracioni rajon obuhvaća 50% teritorija Jugoslavije. U njemu živi 31% ukupnog stanovništva, a posjeduje samo 14% od ukupne vrijednosti osnovnih društvenih sredstava privrede. Imigracioni rajon obuhvaća 22% od ukupne površine zemlje, 40% od ukupnog stanovništva i 66% ukupne vrijednosti osnovnih sredstava. Preostali teritorij jest područje u kojemu se održava broj stanovnika na razini prirodnog priraštaja. Nadalje, u nas najznačajniji oblik migracija jest odlazak poljoprivrednika s posjeda. Tako je u razdoblju 1949—1970. individualna gospodarstva napustio kontingent u visini 23-godišnjeg prirodnog priraštaja. Iako su migracije pozitivna kretanja u agrarnoj i društvenoj strukturi, aktivna intervencija društva (izražena kroz brže podruštvljavanje poljoprivredne proizvodnje i površina) može potaknuti poljoprivrednike da ostanu na posjedu i u selu, a da kooperacijom i udruživanjem povećavaju svoj dohodak i standard života.

U prilogu je objavljen komparativni dio *»Osnovne strukturne promene u poljoprivredama nekih drugih zemalja.«*

Da rezimiramo. Ova je knjiga još jedan koristan i dobrodošao rad poznatog agrarnog ekonomiste i plodnog znanstvenika (prof. dr Petar Marković dosada je objavio 30 knjiga, od kojih su 11 udžbenici).

Ruža First-Dilić

Borislav Dimković

SELJASTVO I KOMUNISTI NA SELU

Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje, Novi Sad 1973, 209 stranica

Iako se ruralna sociologija potvrđuje kao jedno od najvitalnijih istraživačkih područja jugoslavenske sociologije uopće, još su uvijek relativno rijetki radovi (osobito opsežniji i temeljitiji) koji se bave političkim životom našeg sela. Posebno su rijetka empirijska istraživanja ove problematike.

Docent Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, dr B. Dimković, jedan je od malog broja naših sociologa koji su se u okviru svog bavljenja ruralnom sociologijom opredjelili za proučavanje odnosa (suvremene jugoslavenske) politike i seljaštva (ili obratno). Njegova knjiga *Seljaštvo i komunisti na selu* predstavlja, u biti, tekst doktorske disertacije što ju je obranio 1972. na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

Sadržaj knjige preciznije je određen njezinim podnaslovom — *Empirijsko istraživanje o učešću seljaka u Savezu komunista Vojvodine* — nego samim naslovom, koji nedovoljno jasno govori o prirodi ovoga rada. Izabrani naslov najpotpunije je opravdan prvim od ukupno sedam poglavlja: u tom su poglavlju razmotreni »Teorijski principi i politička praksa KPJ—SKJ u oblasti agrarnog i seljačkog pitanja (1919—1970)«, i to posebno predratnom, ratnom i poslijeratnom periodu (poslijeratni je podijeljen u dva uža razdoblja: 1945—1957. i 1957—1970).

Glavninu sadržaja Dimkovićeve knjige čine tri poglavlja u kojima je iznio rezultate svog empirijskog istraživanja. To su poglavlja »Opšti metodološko-teorijski pristup«, »Seljaci u socijalnoj strukturi Saveza komunista Vojvodine« i »Učešće seljaka u političkom radu Saveza komunista Vojvodine«. Kako sam autor kaže, »istraživanje je, u pogledu primene istraživačkih postupaka, bilo kompleksno. Promene strukture i odnosi, koji predstavljaju predmet istraživanja, posmatrani su istovremeno primenom više istraživačkih postupaka. Primenjeni su i ekstenzivni i intenzivni istraživački postupci«. Izvršen je popis oko četvrtine seljaka — članova SKV, korišteni su statistički podaci, rezultati ranijih istraživanja socijalne strukture SKV, odgo-